

5. Голев Н.Д. Деривация и мотивация как формы оязыковленной детерминации: инварианты и варианты // Очерки по лингвистической детерминации и дериватологии / Под ред. Н.Д.Голева. – Барнаул, 1998. – С. 65 – 84.
6. Загнітко А.П. Український синтаксис: Науково-теоретичний і навчально-практичний комплекс. – К., 1996. – 201 с.
7. Клименко Н.Ф. Конверсія / Українська мова: Енциклопедія / Редкол.: Русанівський В.М., Тараненко О.О., М.П. Зяблюк та ін. – К., 2004. – С. 266.
8. Козлова Л.А. О двух функциях синтаксической транспозиции в сфере частей речи в английском языке. – <http://www.Library.ru>.
9. Сучасна українська літературна мова: Підручник / А.П.Грищенко, Л.І.Мацько, М.Я.Плющ та ін., За ред. А.П.Грищенка. – К., 1997. – 493 с.
10. Тараненко О.О. Вербалізація / Українська мова: Енциклопедія / Редкол.: Русанівський В.М., Тараненко О.О., М.П. Зяблюк та ін. – К., 2004. – С. 65-66.

Л. М. Шевчук

ПРОБЛЕМА ІМПЛІЦИТНОСТІ ЯК ОДНОГО ЗІ СПОСОБІВ ПЕРЕДАЧІ ІНФОРМАЦІЇ В КОМУНІКАЦІЇ

Існує думка, що людина може вважати себе особистістю тільки в тому випадку, якщо вона розуміє внутрішній світ іншої особистості. А досягти цього можна лише в міжособистісному спілкуванні. Зважаючи на місце, яке займає комунікація в нашому житті, цілком природним є інтерес науковців до її глибинних процесів. Дослідження живого людського мовлення на сьогодні є одним з провідних напрямків лінгвістики.

Значний інтерес науковців викликає питання непрямой комунікації та імпліцитності. Ці складні, інколи суперечливі й такі, що по-різному тлумачаться, лінгвістичні та семантичні поняття потребують ґрунтовних досліджень. У статті зроблено спробу осмислити сучасне уявлення про приховане у мові та його типи, розмежувати непряму комунікацію та імпліцитність.

Аналіз феномену людської комунікації часто приводив мовознавців до виділення двох основних її типів – упорядкованої, унормованої, формалізованої, з одного боку, та невпорядкованої, невнормованої, неформалізованої, з іншого. У лінгвістичних дослідженнях ця опозиція розглядається по-різному. Як базова розуміється опозиція прямої та непрямой комунікації. Ґрунтуючись на вченні Ш. Баллі (2001), О. Падучевої (1985), які розглядають категорію непрямой комунікації є не тільки як одну із найважливіших комунікативно-мовленнєвих категорій, а й як важливу мовну категорію, В. Дементьєв вважає, що непряма комунікація є універсальною та необхідною умовою функціонування та розвитку мови, що без непрямой комунікації не обходиться спілкування, що людина звертається до прямої комунікації тільки у випадку, якщо засоби непрямой комунікації виявляються не досить ефективними для досягнення комунікативних цілей. Дослідником подається визначення непрямой комунікації, як змістовно ускладненої комунікації, в якій «розуміння висловлювання включає смисли, що не

містяться у власне висловлюваннях і потребують додаткових інтерпретативних зусиль з боку адресата» [6, 14]. Лінгвістичним аспектом непрямой комунікації є неоднорідність змісту висловлювання, який складається зі значень (прямих/мовних) та ситуативно зумовлених конвенціональних смислів.

Вітчизняні та зарубіжні мовознавці (Ф. Бацевич 2004; Г. Почепцов 2001; В. Багдасарян 1983; В. Дементьев 2006) розглядають імпліцитність як спосіб передачі інформації, при якому вона явно не виражається, але за необхідності «виводиться слухачем зі значень мовних одиниць під впливом конкретної ситуації та контексту спілкування» [3, 156] під час інтерпретації повідомлення. До цього поняття дослідники включають і прагматичні передумови тексту, і ситуацію мовленнєвого спілкування, і засновані на знанні світу пресупозиції як компоненти висловлювання, що роблять його усвідомленим, імплікації й підтекст, і так званий вертикальний контекст та альянзи, символи, каламбури, й інший неявний, прихований, додатковий зміст, закладений автором у текст.

Аналізуючи підходи мовознавців до проблеми імпліцитності у зв'язку з непрямой комунікацією, можна простежити деякі суперечності та розходження у їх тлумаченні. Зокрема, досить часто не розмежовуються ці поняття (І. Муханов 1999), Дж. Серль (1990), Н. Варзонін (1994), В. Мішланов (1998) зіставляють окремі типи непрямой та імпліцитной комунікації наприклад, метафору, іронію, непрямий мовленнєвий акт на основі встановлених відношень між буквальною та імплікованою пропозиціями. На суттєвих відмінностях між цими типами комунікації наголошує В. Дементьев [6, 80 - 94]. Зважаючи на те, що непряма комунікація є змістовно ускладненим мовленням. Неявні смисли, що містяться в непрямому висловлюванні, вступають у складні відношення з тими смислами, які виражені в ньому експліцитно, тому загальний зміст висловлювання може бути зрозумілим лише з урахуванням обох змістів. Імпліцитні ж висловлювання не містять подібних смислових відношень, вони майже завжди являють собою усичення, неповне втілення будь-якої з мовних категорій. Непряма комунікація меншою мірою, ніж імпліцитна, залежить від системи граматичних категорій тієї чи іншої мови.

Дослідник говорить про наявність спеціальних маркерів у випадку непрямой комунікації, за допомогою яких сигналізується те, що мається на увазі, а «не те, про що говориться». Такими маркерами можуть бути, наприклад, слова суб'єктивного враження того, що здалося, привиділось: *ніби, наче, мовби* та ін. Непряма комунікація відрізняється від «прямой» мовленнєвої комунікації тим, що смисли, які нею передаються, ніколи не можуть бути визначені з абсолютною впевненістю, маркери ж непрямой комунікації передають висловлювання «неточно», без упевненості, даючи можливість різної інтерпретації, напр.: *А мама сьогодні ніби сердиться.*

Імпліцитне висловлювання зазвичай не містить подібних маркерів, які б сигналізували про необхідність розширеної інтерпретації та її напрямку, напр., *І я з тобою!* Оскільки імпліцитні висловлювання у змістовому

відношенні рівнозначні відповідним експліцитним висловлюванням, немає необхідності визначати їх форми. У цілому відмінність форми імпліцитних висловлювань від відповідних експліцитних не є значною, як це має місце у випадку прямих і непрямих висловлювань.

Важливо також при протиставленні непрямой та імпліцитної комунікації ураховувати й те, що в непрямій комунікації «головна дійова особа» – адресат, що продукує смисли і мовець, ніколи не може до кінця передбачити, які смисли актуалізує адресат.

Ще одним із важливих параметрів розрізнення імпліцитної та непрямой комунікації, на думку В. Дементьєва, є «наявність/відсутність прагматичних чинників відступу від мовного стандарту» [6, 88].

Усе зазначене дещо окреслює місце імпліцитного в комунікативних процесах, однак питання протиставлення непрямой та імпліцитної інформації залишається відкритим.

З логічного погляду питання імпліцитної семантики розглядається в працях В. Багдасаряна, який тлумачить мовну імпліцитність з погляду співвідношення форм мислення (поняття, судження) з відповідними мовними одиницями, причому йдеться про їх діяльнісний зв'язок, що виявляється в пізнавально-комунікативних процесах. «Імпліцитними можуть бути як цілі судження і навіть міркування, так і менші одиниці мисленнєвого змісту, виділені за яким-небудь принципом» [1, 6]. Дослідник також робить висновки, виходячи з логічного підходу до імпліцитного, що «експліцитними чи імпліцитними можуть бути думки, а не мовні одиниці, але думки не самі по собі, а в своєму стосунку до засобів мовного вираження» [там само]. З'ясовуючи сутність імпліцитного, дослідник робить спробу розрізнення типів прихованого, а саме:

1) скорочення, напр.: *Вона була царицею у 58 – 57 рр. до н. е.* (О. Сліпушко).

2) аббревіатура напр.: *Генеральний спонсор видання – компанія УТЕЛ, очолювана президентом Олексієм Миколайовичем Маринчуком* (О. Сліпушко).

3) переносне вживання слів, напр.: *У жилах Клеопатри пульсувала кров і води Нілу...* (О. Сліпушко).

4) уживання загальних іменників у власних назвах напр.: *Ось уже проїжджаємо Зелений Гай, ще мить, і з-за гори вигулькне рідне село.*

5) займенник, напр.: *Але вони дають мені право стати свідком їхніх сповідей і доручають ті сповіді записати і передати нащадкам* (О. Сліпушко).

6) вираження додаткових думок на основі лексичного значення слів, зокрема лексем на зразок “тільки”, “також”, “крім”, “відповідно” тощо, напр.: *Крім того, Цезар став першим, хто виголосив промову над тілом молодої жінки* (О. Сліпушко).

7) в особливих випадках те, що є зрозумілим само собою (наприклад, якщо людина стверджує чи заперечує щось про об'єкт, то незалежно від істинності чи хибності думки) як таке, що реально існує, напр.: *Італійський*

дизайнер Дж. Армані вперше повідомив про можливість продажу своєї імперії моди (імпліцитно: Дж. Армані існує).

8) логічний наголос, напр.: *Мене цікавлять передусім символи, пов'язані зі Святим Граалем* (Д. Браун).

9) запитання, напр.: *Серед холодних просторів і віків ми шукаємо любов. Чому?* (О. Сліпушко).

10) неповне речення, напр.: *Але Святослав був схожий на Лева, а Гліб – на Ігоря* (О. Сліпушко).

11) односкладне речення, напр.: *Так було відновлено владу Птоломея VII* (О. Сліпушко).

12) ентимема (умовивід, у якому одне з його суджень виражено імпліцитно), напр.: *Всі колекціонери - збирачі. Третьяков – збирач.*

13) умовивід (дослідник привертає увагу до того, що не тільки в ентимемах, але й у звичайних умовиводах засновки імпліцитно містять думку, виражену у висновку), напр.: *На планеті Марс існують певні кліматичні умови, які приблизно однакові з земними. На Землі є життя. Можливо, (за аналогією) на Марсі є життя.*

14) художній словесний образ (імпліцитне виступає як специфічний засіб створення художнього образу в дотехах, у будь-якому жанрі художньої літератури, народній творчості), напр.: *... Соняшники вийшли на городи і до ставка вмиватися біжать* (М. Сингаївський).

15) наведення прикладу (останній наводиться не сам для себе, а для підтвердження іншої думки, яку він представляє), напр.: *Бо якщо порівняти з ним Фабійв, Сципіонів, Метеллів, або тих, що були його сучасниками чи жили трохи раніше за нього, наприклад, Сулу, Марія, обох Лукуллів і навіть самого Помпея, чия полководницька слава сягнула тоді вершини і яку підносили до небес, то всіх їх Цезар своїми подвигами перевершив* (О. Сліпушко).

16) певне знання у поєднанні з іншими знаннями (адресат, щоб здобути з наявного в авторському мовленні знання імпліцитну інформацію, поєднує це знання з іншими своїми знаннями, внаслідок чого імпліцитне у вигляді можливості стає реальним, здобутим і зрозумілим), напр.: *«Наш колега виявився шахраєм!» – з сумом відповів директор. «Більше його не побачиш у стінах компанії», – з радістю подумав я.*

Різновидами імпліцитності можуть бути дипломатична мова та математична задача.

Аналізуючи випадки, в яких простежується приховане, можна зробити висновки, що ця класифікація не є вичерпною і вимагає доопрацювання.

Більш послідовними є думки дослідників щодо типів імпліцитної інформації у зв'язку з комунікативними намірами адресанта. Так, Ф. Бацевич, слідом за М. Федосюком (1988), виділяє три різновиди імпліцитного змісту: текстовий, підтекстовий і притекстовий [3, 157].

Передача текстового імпліцитного змісту відповідає явним комунікативним намірам адресанта, при цьому конкретний зміст виражається в таких контекстно-ситуативних умовах, які не дозволяють адресатові не сприйняти його.

До прихованих комунікативних намірів відправника тексту входить передача підтекстового змісту, що виражається у певних комунікативно-ситуативних умовах, коли немає потреби обов'язкового сприйняти, хоча цей зміст був запланований відправником.

Притекстовий зміст може бути виведений із тексту, хоча це і не входило до комунікативних намірів адресанта.

З поняттям імпліцитності тісно пов'язане явище фонові інформації, яка «стоїть» поза окремими комунікативними ситуаціями, але пов'язана з загальним смислом висловлювання. Одними з перших питання фонових знань дослідили російські мовознавці Є. Верещагін та В. Костомаров (2005), за якими, фонові знання - це та загальна для комунікантів інформація, яка забезпечує взаєморозуміння під час спілкування. В подальших працях це визначення дещо змінилось, але суть залишилась та ж. За В. Дементьєвим, «фонова інформація – це знання, колективні уявлення та поняття, зафіксовані в системі концептів конкретної мови, окремій національній культурно-мовній картині світу» [6, 118].

Джерелами імпліцитної інформації є глобальні культурні феномени, коріння яких приховане в історії етносу, психології колективного безсвідомого специфічні факти історії та державного устрою національної спільноти, особливості її географічного середовища, характерні предмети матеріальної культури минулого та сьогодення, етнографічні та фольклорні поняття і та ін.

Цікавою є думка Л. А. Ісаєвої, згідно з якою до комунікативних одиниць, що містять додаткове смислове навантаження за межами власне тексту, належать не лише одиниці-слова, що коцептуалізувалися в мовній свідомості носіїв мови, але і «прецедентні тексти» [8, 143], тобто тексти, пов'язані з різноманітними національними історико-культурними подіями, які стали знаковими для наступних подібних подій.

Отже, короткий огляд теоретичних проблем імпліцитного, дозволяє зробити висновок, що імпліцитна інформація є невід'ємною частиною сфери комунікації. Вищенаведені концептуальні положення не вичерпують широкого кола питань природи й механізмів виявлення та функціонування імпліцитного смислу і потребують подальших ґрунтовних досліджень.

Література:

1. Багдасарян В.Х. Проблема имплицитного (логико-методологический анализ). – Ереван, 1983.
2. Балли Ш. Общая лингвистика и вопросы французского языка. – М., 2001.
3. Бацевич Ф. С. Основи комунікативної лінгвістики: Підручник. – К.: Видавничий центр “Академія”, 2004. – 344 с.
4. Варзонин. Н. Коммуникативные акты с установкой на иронию: Автореф. дис. канд. филол. наук. – Тверь, 1994.
5. Верещагін Е.М., Костомаров В.Г. Язык и культура. три лингвострановедческие концепции: лексического фона, рече-поведенческих тактик и сапиентемы. – М., 2005.
6. Дементьев В.В. Непрямая коммуникация. – М. : Гнозис, 2006. – 376 с.

7. Имплицитность в языке и речи. – М., 1999.
8. Исаева Л.А. Несобственно лингвистические средства представления подтекста художественного произведения // Языковая личность: институциональный и персональный дискурс. – Волгоград, 2000.
9. Макаров М. Л. Основы теории дискурса. – М., 2003.
10. Мишланов В. А, О деривации риторического вопроса // Фатическое поле Языка (памяти профессора Л. Н. Мурзина). – Пермь, 1998.
11. Падучева Е. В. Высказывание и его соотнесенность с действительностью (референциальные аспекты семантики местоимений). – М., 1985.
12. Почепцов Г. Г. Теорія комунікації. – К., 1999.
13. Серажим К. Дискурс як соціолінгвальне явище: методологія, архітектоніка, варіативність. – К., 2002.
14. Серль Дж. Р. Метафора // Теория метафоры. – М., 1990.
15. Федосюк М. Ю. Неявные способы передачи информации в тексте. – М., 1988.

А.В. Шумейкіна

ЛЕКСИЧНА ПОЛІСЕМІЯ ДІЄСЛІВ КОНКРЕТНОЇ ФІЗИЧНОЇ ДІЇ З ПЕРВИННОЮ СЕМАНТИКОЮ ПОШКОДЖЕННЯ ОБ'ЄКТА

У статті досліджуються лексико-семантичні варіанти (ЛСВ) багатозначних дієслів конкретної фізичної дії з семантикою „розбивати, роздрібнювати що-небудь тверде на невеликі, дрібні частинки, шматочки”. Метою роботи є цілісне, системне дослідження семантичної структури дієслів конкретної фізичної дії з семантикою пошкодження об'єкта та визначення ієрархії її організації, встановлення процесів розвитку переносних значень та чинників, що зумовлюють ці перетворення.

Об'єднання дієслів у підгрупу, крім категоріально-лексичної семи ‘пошкодження, розділення об'єкта’, ґрунтується на специфічному наборі диференційних сем: характер дієслівної дії ‘роздрібнювати на невеликі частини’ і характер об'єкта ‘щось тверде’. У змісті дієслівної дії є вказівка на спрямованість її на певний результат: семантична ознака результату дії ‘перетворення об'єкта на дрібні частинки, шматки’ є спільною для всіх членів підгрупи. Ці ознаки і дозволяють виділити лексеми в парадигматичне угруповання у межах лексико-семантичної групи (ЛСГ) дієслів деформації, пошкодження об'єкта. Інвентарний склад підгрупи становлять лексеми *гризти, дробити, кришити*. Крім спільних сем, дієсловам властиві специфічні семантичні ознаки: вербатив *гризти* у семному складі первинного значення містить семи знаряддя дії - ‘зубами’ та способу дії - ‘здавлюючи’, лексеми *дробити, кришити* мають інші словникові конкретизатори на позначення способів виконання дії: *дробити* - ‘розбивати, ламати, кришити’, *кришити* – ‘розколювати, розбивати’.

Семантичною домінантою підгрупи є дієслово *гризти*. Воно має найбільшу кількість семантичних компонентів, спільних для всіх членів парадигматичного ряду. Вербатив *гризти* характеризується широкою